

СВІТОВА ПРОДОВОЛЬЧА КРИЗА ЯК НЕПРЯМИЙ НАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Гулак О. В., Головій Л. В.

Постановка проблеми. Повноцінна діяльність аграрного сектору економіки України є важливим чинником продовольчої безпеки у світовому вимірі. Адже наша країна, відповідно до свого експортного потенціалу, передусім є аграрною країною. Зокрема, по деяким позиціям, Україна у світовому вимірі забезпечує значну частину продовольчих ресурсів для багатьох країн. Насамперед, це стосується пшениці та інших зернових культур, соняшника й соняшникової олії та кукурудзи. Остання є кормом і для продукції тваринництва. А переривання хоча б одного компоненту у ланцюгу забезпечення продовольчої безпеки у цілому та окремої аграрно-продовольчої галузі є критичним для забезпечення продовольчої безпеки країни, регіону та й світу у цілому. Відтак, будь-які ризики різноманітного характеру для планового виконання організаціями вітчизняного аграрного сектору загалом своїх завдань є по суті критично небезпечними не лише для внутрішньої продовольчої безпеки, але й світової.

Аналіз останніх досліджень. Окремими питаннями проблематики дослідження, та й цілому, діяльності аграрного сектору України як важливого чинника забезпечення продовольчої безпеки займалась значна когорта вітчизняних вчених різних галузей науки, серед яких: Гиренко (Курило) І.В., Головка Л.О., Ярмоленко В.М., Конєва І.І., Коренюк П.І., Курило В.І., Марченко С.І., Мушенюк В.В., Науменко А.О., Проскура К.П., Позняков С.П., Слюсаренко С.В. та багато інших.

Зокрема, Курило В.І., Гиренко (Курило) І.В. та Мушенюк В.В. досліджували податкове навантаження у якості стримуючого фактору розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні¹; Мушенюк В.В. аналізував стимулюючий вплив правової регламентації діяльності агровиробників²; Позняков С.П. вивчав можливості удосконалення правового регулювання інфраструктурної підтримки економічного розвитку аграрного сектору економіки України³; Слюсаренко С.В. аналізував поняття і зміст

адміністративно-правового забезпечення оптимізації фінансового регулювання аграрної сфери⁴; Науменко А.О. вивчав тенденції й перспективи державної фінансової підтримки агропромислового комплексу України⁵; Конєва І.І. досліджувала стан та стратегію розвитку державної фінансової підтримки підприємств аграрно-промислового комплексу⁶; Проскура К.П. – ефективність та напрями модернізації податкового адміністрування в Україні в посткризовий період⁷; Коренюк П.І. – особливості податкового регулювання аграрного сектору⁸; Висоцький В.М. та Ярмоленко Ю.В. вивчали стан публічного адміністрування у сфері аграрного сектору України⁹; Головка Л.О. – правове регулювання оподаткування сільськогосподарської діяльності в країнах ЄС¹⁰; Васюк О. та Марченко С. – правові засади організації соціальної роботи в територіальних громадах, включаючи і питання продовольчої безпеки¹¹.

Водночас проблематика економіко-правових аспектів ризиків та загроз світової продовольчої

⁴ Слюсаренко С.В. Поняття и содержание административно-правового обеспечения оптимизации финансового регулирования аграрной сферы. Научно-методический журнал «Право и Политика». 2016. № 1. С. 131-137.

⁵ Науменко А.О. Тенденції та перспективи державної фінансової підтримки агропромислового комплексу України. Публічне управління і адміністрування в Україні. Випуск 10. 2019. С. 102-105. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2019/10-2019/20.pdf>

⁶ Конєва І.І. Державна фінансова підтримка підприємств АПК: стан та стратегія розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 14. С. 802-807.

⁷ Проскура К.П. Податкове адміністрування в Україні в посткризовий період: ефективність та напрями модернізації. К.: ТОВ «Емкон», 2014. 376 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32608872.pdf>

⁸ Коренюк П.І. Особливості податкового регулювання аграрного сектору. *Гроші, фінанси і кредит*. Випуск 20. 2018. С. 237-241. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/20_2018_ukr/41.pdf

⁹ Гулак О.В., Висоцький В.М., Ярмоленко Ю.В. Публічне адміністрування у сфері оподаткування аграрного сектору України. *Соціально-правові студії*. Львів. Випуск 2 (12), 2021. С. 65-71. [http://www.sls.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/arhiv/sps_2\(12\)_2021/10.pdf](http://www.sls.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/arhiv/sps_2(12)_2021/10.pdf)

¹⁰ Головка Л.О., Гулак О.В., Висоцький В. М. Правове регулювання оподаткування сільськогосподарської діяльності в країнах ЄС. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3 (13). С. 169-175. URL: [http://www.sls.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/arhiv/sps_3\(13\)_2021/23.pdf](http://www.sls.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/arhiv/sps_3(13)_2021/23.pdf)

¹¹ Vasiuk O., Gulac O., Shust V., Marchenko S., Halai A., Halai V. (2020) Legal Grounds for Social Work Organization in Rural Communities of Ukraine. *European Journal of Sustainable Development*. Volume 9, № 3, pp. 503-512. URL: <http://ojs.ecsdev.org/index.php/ejsd/article/view/1099/1079>. Doi: 10.14207/ejsd.2020.v9n3p503

¹ Kurylo, V.I., Gyrenko I.V., Mushenok V.V. Tax burden as a disincentive factor of agricultural production development in Ukraine. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 1 (13). Ч. 2. С. 85-90.

² Мушенюк В.В. Стимулюючий вплив правової регламентації оподаткування аграрних виробників. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 5 (94). С. 125–133

³ Позняков С.П. Правове регулювання інфраструктурної підтримки економічного розвитку аграрного сектору економіки України: шляхи удосконалення. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука. Серія: Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 55-59.

кризи як непрямого наслідку війни в Україні є мало досліджуваною у контексті комплексних наукових розробок, які б стосувались сучасних воєнних дій на території нашої держави. А оскільки нинішні події є визначальними, історичними та впливають на усі держави з позиції забезпечення усіх видів безпеки, у тому числі і продовольчої, предмет дослідження є важливим та таким, що має бути зафіксованим для аналізу та вивчення, у тому числі і майбутніми поколіннями.

Метою даного дослідження постав насамперед аналіз ризиків експорту вітчизняної (української) агропродукції в умовах війни, що може спричинити світову продовольчу кризу та суттєві економічні загрози для нашої держави у найближчі роки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна є одним із гарантів продовольчої безпеки у світі, забезпечуючи експорт аграрної продукції. Високо вірогідна продовольча нестача, як її наразі оцінюють світові фахівці та профільні аналітики, є непрямим наслідком війни в Україні. Таким чином, масштабна, проведена з нелюдськими та забороненими методами, навіть у розумінні військового міжнародного права, війна, триваюча на території України, є серйозною загрозою у світовому масштабі для забезпечення продовольчої безпеки. Зокрема, вже станом на березень-квітень 2022 р., з урахуванням значної території ведення бойових дій та окупаційних населених пунктів, замінованих й зруйнованих територій нашої вітчизни, неможливим є повноцінне проведення планових сільгоспробіт та посівної кампанії, що є критичним саме у певний часовий проміжок. Окрім того, навіть не на окупованій військами держави-агресора, якою є Росія, території України, з початком військових дій, відчувається значна продовольча нестача.

Як зазначають, за аналізом місячного періоду повномасштабної війни з РФ, представники вітчизняного аграрного міністерства, експорт продукції з нашої держави скоротився вдвічі та склав у грошовому еквіваленті 2,7 млрд дол США, що вдвічі менше, ніж було в лютому цього року, коли наша держава мала виручку, відповідно, у 5,7 млрд дол. Що ж стосується критичної для світової продовольчої безпеки агропродукції (кукурудзи, сої, соняшниковій олії та пшениці), то їх експорт з України впав у березні в середньому у 4-ри рази. Так, у лютому поточного року наша держава експортувала 3,8 млн тонн кукурудзи, а в березні – 1,1 млн тонн (і це з урахуванням тих вантажів, які встигли вийти з портів у перші дні березня)¹².

Окрім того, військова агресія РФ створює ризики для продовольчої безпеки світового рівня з ураху-

ванням власне і того, що Україна є одним із найбільших експортерів продукції птахівництва та тваринництва для низки країн. Так, за даними Інституту аграрної економіки, в 2021 році наша держава оновила рекорд з обсягів експорту м'яса птиці, що досяг 459 тис. тонн або 716 млн дол. у грошовому вираженні. А вітчизняна м'ясна продукція експортується до країн Близького Сходу та інших частин Азії, ЄС, СНД та Африки¹³.

Водночас, тривожні прогнози оприлюднило і Міністерство сільського господарства США (USDA), що у своєму квітневому аналізі зменшило сподівання рівня експорту української кукурудзи у 2021/2022 маркетинговому році до 23 млн тонн, порівняно з попереднім – березневим прогнозом, що складав 27,5 млн тонн. Певного прогнозованого скорочення отримав і експорт пшениці з України. Так, за даними USDA, прогнозований обсяг світової торгівлі пшеницею на 2021/2022 роки знижений на 3 млн тонн – до 200 млн тонн власне через зниження її експорту країнами ЄС, Україною, США та Казахстаном, який не зможе компенсувати зростання експорту країною-агресором РФ, Бразилією та Аргентиною¹⁴.

Зокрема, скорочення експорту, окрім усього іншого (численних жертв серед цивільного населення і банальної нестачі робочих рук), пов'язано як із руйнуванням складів, замороженням виробництв, так і з блокуванням та мінунням портів. Адже переважна частина вітчизняного експорту здійснювалася саме через морські порти Миколаєва, Одеси, Маріуполя, – міст, які потерпають від активних бойових дій, обстрілів, бомбардувань та, по-суті, актів геноциду українського народу. Нині ж в Україні залишається лише три напрями, якими можливо здійснювати експорт нашої продукції: 1) залізниця; 2) річкові порти та 3) перевезення вантажівками через територію України в Європу, що все ж значно збільшує вартість власне самої продукції та піддає наразі її додатковим ризикам через активні бойові дії.

Україна повсякчас апелює до світової спільноти, наголошуючи на ризиках світової продовольчої безпеки і неможливості експортувати свою агропродукцію, а насамперед, зернові культури, оскільки, зерносховища, які наразі є заповненими, окупанти знищують прицільними ракетними бомбардуваннями.

І якщо в нормальний період часу, до війни, Україна щомісяця експортувала більше 4 млн тонн зернових, то при сьогоднішніх обставинах ця кількість зменшується до 600-800 тисяч тонн на місяць.

¹² Соколова Юлія. За місяць війни експорт продукції з України скоротився вдвічі. Мінекономіки. 02.04.2022 р. *Бізнес і фінанси*. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/ekonomika/20220402-za-misyacz-vijny-eksport-produkcziyi-z-ukrayiny-skorotyvsvya-vdvichi-minekonomiky/>

¹³ Бабенко Марія. Мясное дело. Хватит ли Украине сил и ресурсов удержать собственное производство мяса. 30 марта 2022. *Економіка*. <https://focus.ua/economics/511142-vse-razrushilos-na-glazah-kompaniya-rozetka-soobshchila-ob-ubytkah-i-sokrashchenii-personala>

¹⁴ США зменшили прогноз експорту українського зерна. 11 квітня 2022 р. *Аграрний ринок*. <https://biz.censor.net/n3333249>

Зокрема, до війни 41% валютної виручки Україна отримувала саме через експорт аграрної продукції¹⁵. Власне ці цифри є вкрай критичним для економіки нашої країни сьогодні і для її подальшого функціонування у найближчі роки. Зокрема, Україна до російського військового вторгнення щомісяця експортувала до 5 млн тонн сільгосппродукції через порти Одеси та Миколаєва, проте через блокаду цих портів наразі щомісячне перевезення є не більшим за 0,5 млн тонн зернових, що власне і призводить до щомісячного недоотримання \$1,5 млрд експортних прибутків. Для прикладу, у 2020/2021 маркетинговому році Україна експортувала 44,72 млн тонн зернових та зернобобових культур, у тому числі 16,64 млн тонн пшениці, 23,08 млн тонн кукурудзи, 4,23 млн тонн ячменю¹⁶.

Як зазначає очільник вітчизняного аграрного міністерства, на складах зберігається десятки мільйонів тонн с/г продукції, передбаченої на експорт, але наразі є проблеми з її постачанням, оскільки росія заблокувала всі наші порти. У підсумку, Україна щомісяця втрачає 1,5 млрд. дол. прибутку, у європейських країнах утворюється продовольча криза, а в африканських – посилюється голод¹⁷.

Нині ключовим завданням вітчизняного уряду постає забезпечення каналів постачання вантажів через західний кордон України в порти Румунії, Польщі або Німеччини. Окрім того, що, відповідно до взятих на себе зобов'язань, наша країна має забезпечити експорт тієї продукції, яка прямо впливає на продовольчу безпеку у світі, для нашої держави вкрай важливим з економічної точки зору є реалізація таких зобов'язань. На сьогодні, єдиний із базових товарів, який зберіг експортні обсяги є залізна руда. Власне через те, що українські гірничозбагачувальні комбінати знаходяться на території, де не відбувалися бойові дії. Відтак, зважаючи на те, що економіка нашої держави є експортоорієнтованою, на найвищому державному рівні нині розглядається питання запровадження на час дії воєнного стану окремої посадової особи в Уряді саме з питань експорту. Адже, навіть за результатами лише першого місяця активних бойових бій, вітчизняна економіка зазнала суттєвих втрат і нині вкрай важливим є пошук стабілізаційних інструментів.

Власне, задля розв'язання проблемних питань у сфері розвитку транзитного потенціалу і логістики

в Україні наразі створюється спеціалізована Координаційна рада під головуванням міністра аграрної політики та продовольства, чинність якої закріплена на рівні Постанови Кабінету Міністрів України № 427 від 9 квітня поточного року «Про утворення Координаційної ради з питань логістики в сільському господарстві». Серед основних завдань цієї Координаційної Ради передбачені наступні: підготовка пропозицій та рекомендацій щодо формування та реалізації державної політики у сфері транспорту, дорожнього господарства, розвитку транзитного потенціалу і логістики; вдосконалення логістики перевезень; підвищення ефективності процедур здійснення державного контролю під час переміщення товарів і транспортних засобів через державний кордон; скорочення витрат на міжнародні та внутрішні перевезення товарів; зменшення часу на транспортування товарів тощо¹⁸.

Станом на початок квітня 2022 р. в Україні на продовольчих складах зберігається близько 15 млн. тонн кукурудзи осіннього врожаю, більшість якої мала б бути експортована на світові ринки, але її важко доставити покупцям через спричинену РФ війну. Водночас, ринки готуються й до нових потрясінь, оскільки поставки з України та росії, на які разом припадає близько чверті світової торгівлі зерном, стають дедалі складнішими та провокують дефіцит продовольства. Як вже зазначалась, Україна є одним із найбільших у світі експортерів кукурудзи, пшениці та соняшникової олії, поставки яких тепер значною мірою призупинені. Експорт зерна наразі обмежений 500 тис. тонн на місяць у порівнянні з 5 млн. тонн до війни. Зерно з росії все ще надходить, але залишаються питання щодо доставки та оплати майбутніх вантажів. Альтернативні ж постачальники пропонують дорожчі вантажні перевезення, довший транзит або нижчу якість, що ще більше прискорює інфляцію продовольства. Організація Об'єднаних Націй попередила, що ціни на продукти харчування, що й без того досягли найвищих показників, можуть зрости ще на 22%. А суттєве падіння чорноморського експорту може призвести до недоїдання ще 13,1 млн. людей, що посилить зростання глобального голоду у світі, який все ще оговтується від наслідків пандемії¹⁹. Під найбільшим ударом опинилися країни Північної Африки та Близького Сходу. Ці регіони безпосередньо залежать від російської та української пшениці, тому наслідки продовольчої кризи там відчують уже найближчими міся-

¹⁵ Чим загрожує для українських аграріїв блокування росією портів. *Аграрні новини*. 01 квітня 2022. <http://agronomy.com.ua/novyny/1025-chym-zahrozhuie-dlia-ukrainskykh-ahrariiv-blokuvannia-rosiieiu-portiv.html>

¹⁶ США зменшили прогноз експорту українського зерна. 11 квітня 2022 р. Аграрний ринок. <https://biz.censor.net/n3333249>

¹⁷ Ведуться переговори про відправку агроекспорту через європейські порти. 31.03.2022. <https://proagro.com.ua/news/ukr/vedutsya-peregovory-pro-vidpravku-agroeksportu-cherez-evropejski-porty.html>

¹⁸ Про утворення Координаційної ради з питань логістики в сільському господарстві: Постанова Кабінету Міністрів України № 427 від 09 квітня 2022 р. <https://www.kmu.gov.ua/nps/pro-utvorennya-koordinacijnoyi-radi-z-pitan-logistiki-v-sil'skomu-gospodarstvi-427>

¹⁹ Війна в Україні скоротить світову торгівлю зерном на \$120 млрд. 05.04.2022. Proagro. <https://proagro.com.ua/news/ukr/vijna-v-ukrayini-skoroty-t-svitovu-torgivlyu-zernom-na-120-mlrd.html>

цями. Перебої з доставкою спричиняють зростання цін, а вони, у свою чергу, – голодні бунти та активну міграцію з бідних до багатших країн. Зокрема, згідно даних Федерального управління економіки та експортного контролю Німеччини, частка України у виробництві пшениці у світі становить 11,5%, Росії – 16,8%. Залежать від російського та українського зерна не тільки багато африканських та близькосхідних країн, але також Туреччина, Індія та Китай. Глобальні наслідки цієї війни стають дедалі очевиднішими. Це ще більше посилить ситуацію і призведе до найбільших світових гуманітарних криз у таких країнах як Афганістан, Ємен та Африку. Там уже борються із відсутністю продовольчої безпеки та економічною нестабільністю. Зростання цін на продукти харчування, паливо та добрива сильно вдарить зараз і найближчими сезонами. Ми лише починаємо бачити масштаби цієї кризи в інших регіонах та країнах²⁰.

Своїми діями, РФ, окрім здійснення нецивілізованого і наджорсткого акту агресії проти мирної сусідньої держави, відступає й від принципів дотримання Продовольчої Конвенції ООН, одночасно звинувачуючи країни Заходу та Україну в недотриманні таких. Водночас, збереження експорту близько половини агропродукції, що здійснювалось у мирний час, у період найбільш жорстоких бойових дій та щоденних обстрілів ракетними та авіаційними бомбами усієї території нашої держави, – це вже гарний показник. Зауважимо, що навіть найжорстокіша агресія у вигляді війни має усталені закони та звичаї, за недотримання яких передбачена національна та міжнародна кримінальна відповідальність. Втім, прямі дії, спрямовані на спричинення голоду у світі, окрім будь-якого виду кримінальної відповідальності, заслуговують на загальносвітовий осуд, застосування найбільш жорстких, швидких та дієвих санкцій економічного, морального, культурного тощо характеру у, повторимось, загальносвітовому вимірі.

Як цілком аргументовано зазначають усі світові експерти, якщо війна в Україні затягнеться, вартість зернових у світі й далі буде дорожчати. Вже зараз вона є дуже високою порівняно з попереднім роком. А це, у свою чергу, призведе до голоду та нових бойових дій у різних регіонах, насамперед, Близького Сходу, Азії та Африки – там, де імпорту українського зерна є ключовим для забезпечення продовольчої безпеки держав означених регіонів.

Додаткових ризиків світова спільнота отримує і через економічну кризу в державі-агресорі – Росії, що неминучими семимильними кроками поглинає цю державу, зокрема, і через закриття для цієї кра-

їни поставок з більшості світових держав, розриву економічних зв'язків тощо, а відтак, і відсутності необхідних товарів для забезпечення посівної кампанії та, як наслідку, неможливості експортувати значної частини продовольчих ресурсів. Адже, чи не найбільшими постачальниками, зокрема, зернових та інших аграрних ресурсів є саме означені держави.

І власне наразі, поряд з констатацією надзвичайно великої кількості жертв цивільного населення, масштабних руйнувань, реалізації форм геноциду української нації, мародерств та знущань і щодо цивільних, світова спільнота в особі лідерів держав та фахових експертів наголошує на високій вірогідності «голоду», який є цілком вірогідний для значної частини населення землі через тривалі військові дії на території нашої країни.

Зокрема, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН все більше наголошує на тому, що перебої в експорті та втрати від російського вторгнення в Україну сколихнули світовий ринок. Для прикладу, світовий індекс цін на продовольство лише з лютого по березень поточного 2022 року зріс на рекордні 12,6%, насамперед через потрясіння від війни, яку розв'язала Росія проти України. У першу чергу, це стосується базових продуктів харчування, таких як пшениця та рослинні олії, що спроможне підірвати політичну стабільність у бідних країнах. Адже, на Україну та Росію у сукупності, припадає близько третини світового експорту пшениці, 20% кукурудзи та близько 80% експорту соняшникової олії. А такі країни як Єгипет і Ліван імпортують понад 70% пшениці від двох ворогуючих нині держав. Вплив цієї війни неминуче відчують в усьому світі²¹.

Не стоять осторонь і вітчизняні урядовці у донесенні світу загрози продовольчої безпеки. Так, міністр фінансів України Сергій Марченко під час онлайн-виступу на засіданні Ради ЄС з економічних та фінансових питань на початку квітня 2022 р. зауважив: «Чим довше продовжуватиметься агресія Росії в Україні, тим більше буде економічних наслідків для Європи та всього світу. Україна посідає перше місце у світі з експорту олії. Друге – з експорту ячменю та ріпаку. Третє – з експорту жита. Україна забезпечує майже 10% світових постачань зерна. За оцінками експертів, 400 млн людей у світі залежать від постачання українського зерна. Якщо ми не проведемо успішної посівної кампанії до початку травня, світові загрожує глобальна продовольча катастрофа», – сказав український міністр²².

²¹ ФАО: ріст цін на продукти через війну в Україні, відчують майже в усьому світі. 9 квітня 2022. <https://ukrainian.voanews.com/a/ija-tsin-y-rist-tsin-konflikt-produkty-fao-ekonomika/6522343.html>

²² Сергей Марченко: Чем дольше будет продолжаться война в Украине, тем хуже для экономики Европы и всего мира. *Судово-юридична газета*. 6 АПРЕЛЯ 2022. [s/ukraine/234202-sergey-marchenko-chem-dolshe-budet-prodolzhatsya-voyna-v-ukraine-tem-khuzhe-dlya-ekonomiki-evropy-i-vsego-mira](https://ukraine/234202-sergey-marchenko-chem-dolshe-budet-prodolzhatsya-voyna-v-ukraine-tem-khuzhe-dlya-ekonomiki-evropy-i-vsego-mira)

²⁰ Мировой продкризис устроила Россия: масштабы и продолжительность – оценки ООН (ВИДЕО). 03.04.2022. <https://kanal-dom.tv/mirovoj-prodkrizis-ustroila-rossiya-masshtaby-i-prodolzhitelnost-ocenki-oon-video/>

Місце держави України у світі як важливого агровиробника²³

Місце України у світовому/європейському рейтингу	Напрямок вітчизняної агродіяльності/агровиробництва
1	у Європі за площею орних земель;
3	у світі за площею чорнозему (25% світового обсягу);
1	у світі з експорту соняшникової та соняшникової олії;
2	у світі з виробництва ячменю та 4-е місце з експорту ячменю;
3/4	за величиною виробник та найбільший експортер кукурудзи у світі;
4	найбільший виробник картоплі у світі;
5	за величиною виробник жита у світі;
5	у світі з виробництва бджіл (75 000 тонн);
8	у світі з експорту пшениці;
9	у світі з виробництва курячих яєць;
16	у світі з експорту сиру

У той же час, президент України Володимир Зеленський, виступаючи перед парламентом Нідерландів, заявив, що РФ «робить все, щоб зруйнувати наш потенціал сільського господарства та спровокувати продовольчу кризу не лише в Україні, а й у світі. Ворожі війська в окупованих районах встановили на полях міни й знищили сільськогосподарську техніку. А там, де фермери, попри все, намагаються провести весняну посівну, вони стикаються з нестачею дизельного палива та вкраденими тракторами. Тож посадки ключових ярих культур, таких як кукурудза та соняшник, скоротяться»²⁴.

Задля забезпечення продовольчої безпеки під час війни Україна як на рівні законів, так і підзаконних актів приймає важливі рішення, які, водночас, на час дії воєнного стану, на перше місце ставлять інтерес суспільства перед приватним. Так, позитивним як з позиції приватного, так і суспільного інтересу, є суттєві податкові пільги, запроваджені у найбільш привабливому варіанті зокрема щодо аграріїв. Теж саме стосується кредитування агровиробництва, що постало бути захищеним державними гарантіями та мінімальними відсотками власне для означеної групи суб'єктів. Зокрема, задля підтримки фермерів у скрутний час та забезпечення успішного проведення польових робіт державні банки запустили програму пільгових кредитів під 0%, спрямовану насамперед на забезпечення необхідними ресурсами для проведення посівної кампанії, купівлі обладнання й сільгосптехніки, їх безвідсоткового розмитнення й постановки на облік. Власне для забезпечення посівної, держава максимально стимулює банківський сектор власними гарантіями. Станом на першу декаду квітня місяця 3,5 млрд. грн. пільгових безвідсоткових коштів виді-

лено саме для аграріїв. Це сектор держави, від діяльності якого у прямому та переносному сенсі залежить виживання нашої держави, тоді як від військових – її існування взагалі. Втім, воювати держава не спроможна без її підтримки діючою економікою. Відтак, безпрецедентні податкові інновації наразі як повітря необхідні передусім вітчизняному агровиробнику.

Водночас, прийнятий Верховною Радою 24 березня та набувший чинності 7 квітня 2022 р., Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» й спрямований на швидке залучення сільськогосподарських земель нашої країни у виробництво сільгосппродукції в умовах воєнного стану, саме на час дії воєнного стану призупиняє чинність низки правових механізмів, які захищають приватні інтереси. Розробка й прийняття означеного Закону України опосередкована і тим, що у зв'язку з російським вторгненням в Україну через міркування безпеки було тимчасово призупинене функціонування більшості державних електронних реєстрів, в тому числі Державного земельного кадастру та Державного реєстру речових прав. Втім, без їх функціонування неможливо набувати у власність та користуватися земельних ділянок за процедурою, яка передбачена земельним та іншим законодавством України. Крім того, в умовах воєнного стану, мають місце і інші фактори, які обумовлюють необхідність запровадження на період воєнного стану особливого, спрощеного порядку доступу до земель для виробництва сільськогосподарської продукції²⁵.

²³ Таблиця підготовлена самостійно відповідно офіційних даних Мінагрополітики.

²⁴ Війна в Україні скоротить світову торгівлю зерном на \$120 млрд. 05.04.2022. *Proagro*. <https://proagro.com.ua/news/ukr/vijna-v-ukrayini-skorotyt-svitovu-torgivlyu-zernom-na-120-mlrd.html>

²⁵ Інтереси та бажання власників і користувачів земельних ділянок можуть не враховуватися: Мінагрополітики надало роз'яснення, як застосовувати зміни до земельного законодавства. 10 квітня 2022 р. Судово-юридична газета. <https://sud.ua/ru/news/publication/234463-interesi-ta-bazhannya-vlasnikiv-i-koristuvachiv-zemelnikh-dilyanok-mozhut-ne-vrakhovuvatisya-minagropolitiki-nadalo-rozlyasnennya>

Відтак, станом на середину весни 2022 р. урядом анонсовано, що, у тому числі, і з метою забезпечення продовольчої безпеки, реєстраційні процедури здійснюватимуть у спрощеному режимі. А усі договори оренди за умовами «воєнного» земельного законодавства укладатимуться на рік та суворо регламентуватимуться. Насамперед, заплановано виправити ситуацію з призупиненням роботи Державного реєстру прав на нерухоме майно та Держкадастру, через яку громади не можуть передавати в оренду ділянки, які тільки переходять до комунальної власності територіальних громад. Найближчим часом територіальні громади зможуть давати в оренду такі ділянки без державної реєстрації права комунальної власності на них. Для громадян та суб'єктів підприємницької діяльності мають створити правові передумови для забезпечення послугами зі складання документації із землеустрою, топографічно-геодезичних й картографічних робіт, оцінки майна та експертної грошової оцінки земельних ділянок. Також планується передбачити норми, які дадуть змогу без проведення торгів надавати в оренду земельні ділянки державної та комунальної власності для розміщення виробничих потужностей евакуйованих із зони бойових дій підприємств. Зокрема, щодо товаровиробництва й портів. Додаткові повноваження найближчим часом може отримати і Мінагрополітики. Відомству планують надати право призупиняти та відновлювати діяльність Держземкадастру з міркувань безпеки. Міністерство зможе встановлювати обмеження щодо повноважень державних кадастрових реєстраторів та інші особливості ведення Держкадастру в умовах воєнного стану²⁶.

У березні 2022 року для підтримки аграріїв з метою забезпечення посівної кампанії, а також для підтримки та активізації підприємницької діяльності у період дії воєнного стану Уряд вніс низку змін до Програми «Доступні кредити 5-7-9%», які істотно спростили умови кредитування с/г підприємництва, зокрема, можливість отримання пільгових кредитів під 0% річних з гарантією від КМ України на рівні 80%. Прийнятою постановою передбачено виділення понад 2,3 млрд грн для реалізації зазначених змін щодо пільгового або безвідсоткового кредитування підприємців сільськогосподарської галузі у межах Програми «Доступні кредити 5-7-9%». Окрім того, 12 квітня 2022 р. КМ прийняв Постанову про спрямування коштів на підтримку сільськогосподарських товаровиробників для проведення сільськогосподарської діяльності та інших суб'єктів

²⁶ Мартин А. Вебінар на тему земельних відносин під час воєнного стану від Програми USAID з аграрного і сільського розвитку – АГРО. 13.04.2022. <https://www.growhow.in.ua/viyuna-iakykh-zmin-do-zemelnoho-zakonodavstva-varto-ochikuvaty-nayblyzhchym-chasom/>

господарювання в умовах воєнного стану в межах Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%»²⁷.

Власне зміни до державної програми «Доступні кредити 5-7-9%», затверджені Постановою КМУ від 24.01.2020 р. № 28²⁸ та портфельних гарантій – на виконання Постанови КМУ від 14.07.2021 р. № 723²⁹, передбачають те, що відтепер держпідтримку матиме змогу отримати український аграрій – фізична або юридична особи – резиденти України. При цьому обов'язковою умовою є те, що їх засновники мають не бути громадяни держави, визнаної Україною державою-агресором/окупантом, та/або особою, яка належить або належала до терористичних організацій (суб'єкти, які мають інших бенефіціарів мають право на участь).

Станом на 13 квітня 2022 року банки видали кредитів 2080 с/г товаровиробникам на 5 млрд 434 млн грн. Основна сума кредитів аграріїв була залучена за програмою портфельних гарантій 80% – 4 млрд 413 млн грн. Найбільше кредитів отримали аграрії Кіровоградської (1,8 млрд грн), Вінницької (0,94 млрд грн), Дніпропетровської (0,74 млрд грн), Одеської (0,55 млрд грн) та Львівської (0,35 млрд грн) областей. Фактично за тиждень було видано кредитів більш ніж на 3,5 млрд грн для понад тисячі аграріїв. На сьогодні аграрні кредити можуть видавати 22 банки, і мета держави – наростити кредитування аграрної галузі до 40 млрд грн³⁰.

Не залишились осторонь нагальних гуманітарних проблем і країни ЄС, які прийняли низку нормативно-правових актів, спрямованих на підтримку і допомогу біженцям, сприянні у військовій сфері тощо. Зокрема, ЄС забезпечив реалізацію Програми екстреної підтримки її країнами у розмірі 330 мільйонів євро населення України. Таким чином, Єврокомісія зобов'язалася вжити заходів задля реалізації країнами ЄС внеску у забезпечення продовольчої безпеки в Україні та компенсації наслідків війни. Зокрема, Комісар ЄС із сільського господарства Януш Войцеховський, в одному зі своїх виступів, зазначив, що «ключовим пріоритетом ЄС є забезпечення українців достатньою кількістю їжі, палива та води», а продовольча безпека викликає серйозне

²⁷ Діденко С. Позики для с/г виробництва: скільки пільгового кредитування отримали аграрії. 14.04.2022 р. <https://ua.news/ua/ssudy-dlya-s-g-proyzvodstva-skolko-lgotnogo-kredytovanyya-poluchyly-agraryy/>

²⁸ Про надання фінансової державної підтримки: Постанова КМУ від 24.01.2020 р. № 28. <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP200028?an>

²⁹ Деякі питання надання державних гарантій на портфельній основі: Постанова КМУ від 14.07.2021 р. № 723. https://ips.ligazakon.net/document/view/KP210723?utm_source=buh.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_campaign=LZtest&utm_content=cons12

³⁰ Діденко С. Позики для с/г виробництва: скільки пільгового кредитування отримали аграрії. 14.04.2022 р. <https://ua.news/ua/ssudy-dlya-s-g-proyzvodstva-skolko-lgotnogo-kredytovanyya-poluchyly-agraryy/>

Рис. 1. Стан забезпеченості аграріїв до посівної весною 2022 р. під час воєнного стану в Україні³³

занепокоєння в Україні, оскільки РФ навмисно завдає ударів по місцях зберігання харчових продуктів. Окрім продовольчої допомоги, представник профільного аграрного відомства ЄС пообіцяв допомогти країні з посадкою та вирощуванням зернових та олійних культур для забезпечення власних потреб у продовольчих товарах, а також для збереження експортного потенціалу українських виробників. За підсумками першого місяця військової агресії РФ проти України, ЄС, окрім іншого, зобов'язався сприяти продовольчій безпеці і в інших частинах світу, таких як Північна Африка та Близький Схід (що значною мірою залежать від імпорту зернових) та в Азії й країнах Африки на південь від Сахари, надаючи цим країнам гуманітарну допомогу³².

Країни ЄС квітневими цьогорічними змінами до власних нормативно-правових актів з метою оптимізації експортного вітчизняного агропотенціалу, власне, спрощення поставок продовольства з України,

знизили вимоги до перетину своїх кордонів вантажними транспортними засобами. Відтак, українські аграрії мають можливість експортувати агропродукцію власним автотранспортом. А вже донедавна не всі країни впускали українські автомобілі у зв'язку з невідповідністю машин екологічним вимогам, потрібні були і спеціальні дозволи³³.

Зауважимо, що станом на першу половину квітня 2022 р. в Україні посівну кампанію розпочали вже у 23 областях. Попри воєнні дії цього річ, за найоптимістичнішими прогнозами, планується засіяти 6 млн га земель, а це – близько 80% того, що обробили минулого року. Більш стримані очікування відповідної площі сільгоспземель складають порядка 70%. В період посівної кампанії забезпеченість українських сільгоспвиробників становить: пальним – 60,2%, азотними добривами – 68%, ЗЗР – 70,6%. Все ж краща ситуація спостерігається із забезпеченням насінням (76,7%) та комплексними добривами (79,8%) (Рис. 1). На думку профільних спеціалістів «ця посівна кампанія, без сумніву, найважча. Аграрії розв'язують низку викликів: від логістики, поста-

³¹ В Україні прогнозують найнижчий урожай олійних за останні 10 років. *Головні аграрні новини*. 2 квітня 2022. <https://agronews.ua/news/v-ukrayini-prognozuyut-najnyzhchij-urozhaj-olijnyh-za-ostanni-10-rokiv/>

³² ЄС виділить € 330 млн Україні для забезпечення продовольчої безпеки. 05.04.2022. [HTTPS://AGROREVIEW.COM/CONTENT/YES-VYDILYT-E-330-MLN-UKRAYINI-DLYA-ZABEZPECHENNYA-PRODOVOLCHOYI-BEZPEKY/](https://AGROREVIEW.COM/CONTENT/YES-VYDILYT-E-330-MLN-UKRAYINI-DLYA-ZABEZPECHENNYA-PRODOVOLCHOYI-BEZPEKY/)

³³ Українські фермери зможуть самостійно вивозити агропродукцію до ЄС. 13.04.2022. *Агроцентр*. <https://news.agro-center.com.ua/agri-policy/ukrainski-fermeri-zmozhut-samostijno-vivoziti-agroprodukciju-do-ies.html>

чання пального до фізичної безпеки своїх працівників, обмежень роботи у вечірній і нічний час доби та польотів дронами чи безпілотними літальними апаратами. Тобто вагому роль має не лише забезпечення засобами захисту рослин (ЗЗР) чи добривами, але й сам суттєво ускладнений процес роботи. Так, перед початком посівної азотних добрив не вистачало для 1,2 млн га сільськогосподарської площі, пального – для 1,5 млн га, ЗЗР – 1,1 млн га. Потреба в насінні була для площі в понад 897 тис. га, а комплексних добрив – 802 тис. га». Окрім того, найбільшими проблемними факторами лишаються логістичні, оскільки, навіть з урахуванням повної попередньої оплати, доставити товар і у відносно спокійній регіоні України виявляється складно³⁴.

Як повідомляє один з базових інформаційних ресурсів агропромислового комплексу, виробництво зернових та олійних культур у 2022 році в Україні попередньо оцінюється на рівні 53,3 млн тонн, що на 51% нижче за рекордний показник попереднього сезону. Урожай зернових цього року може бути найнижчим за останні 15 років, а олійних – за 10 років. Окрім зниження площ посівів, очікується загальне зниження врожайності через обмеження доступу аграріїв до необхідних ресурсів, таких як пальне, добрива, ЗЗР³⁵.

Висновки

Повноцінна діяльність аграрного сектору економіки України є важливим чинником продовольчої безпеки цілої низки країн та регіонів. Зокрема, Україна забезпечує значну частину продовольчих ресурсів для багатьох країн. Відтак, це є однією з важливих причин, яка насамперед приймається до уваги як важливий чинник для спрямування усіх можливих світових зусиль задля зупинення страшних ворожих, заборонених навіть міжнародними воєнними доктринами, методів російської агресії, які, на жаль, змогла застосувати одна держава по відношенню до іншої у 21 столітті. Відтак, агресія РФ, яка використовує «нелюдські» військові методи, що суперечать нормам міжнародного гуманітарного

права, непрямо впливає і на усі країни світу, посилюючи ризики забезпечення продовольчої безпеки кошиком тих продуктів, які і вона, як і Україна, експортує до цілої низки світових держав. На жаль, глобальні наслідки цієї війни стають дедалі очевиднішими. Це ще більше посилить ситуацію і призведе до найбільших світових гуманітарних криз у таких країнах як Афганістан, Ємен та Африку. Там уже борються із відсутністю продовольчої безпеки та економічною нестабільністю.

Водночас вкрай важливим завданням для України як держави, основний валютний дохід якої надходить власне від експорту вітчизняної агропродукції, зберегти такі ринки та через надзусилля спромогтись поставити відповідну продукцію навіть в умовах воєнного стану. Власне це і має забезпечити Україні економічну стабільність та гарантії подальшого розвитку і, щиро сподіваємось, процвітання.

Адже, навіть за результатами лише першого місяця активних бойових бій, вітчизняна економіка зазнала суттєвих втрат і нині вкрай важливим є пошук стабілізаційних інструментів. Так, позитивним як з позиції приватного, так і суспільного інтересу, є суттєві податкові пільги, запроваджені у найбільш привабливому варіанті зокрема щодо аграріїв. Теж саме стосується кредитування агропромисловості, що постало бути захищеним державними гарантіями та мінімальними відсотками власне для означеної групи суб'єктів. Зокрема, задля підтримки фермерів у скрутний час та забезпечення успішного проведення польових робіт державні банки запустили програму пільгових кредитів під 0%, спрямовану насамперед на забезпечення необхідними ресурсами для проведення посівної кампанії, купівлі обладнання й сільгосптехніки, їх безвідсоткового розмитнення й постановки на облік. Власне для забезпечення посівної, держава максимально стимулює банківський сектор власними гарантіями. Станом на першу декаду квітня місяця 3,5 млрд грн. пільгових безвідсоткових коштів виділено саме для аграріїв. Це сектор держави, від діяльності якого у прямому та переносному сенсі залежить виживання нашої держави, тоді як від військових – її існування взагалі. Втім, воювати держава не спроможна без її підтримки діючою економікою. Відтак, безпрецедентні податкові інновації наразі як повітря необхідні передусім вітчизняному агропромисловому виробнику.

Інформація про авторів:

Гулак Олена Василівна,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри адміністративного та фінансового права

Національний університет біоресурсів і природокористування України

15, вул. Героїв Оборони, Київ, 03041, Україна

³⁴ Посівна-2022: названі незакриті потреби аграріїв. 11 квітня 2022 р. Agroportal. <https://agroportal.ua/publishing/infografika/posivna-2022-nezakriti-potrebi-agrarijiv>

³⁵ В Україні прогнозують найнижчий урожай олійних за останні 10 років. *Головні аграрні новини*. 2 квітня 2022. <https://agronews.ua/news/v-ukrayini-prognozuuyut-najnyzhchijurozhaj-olijnyh-za-ostanni-10-rokiv/>

Головій Людмила Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України
15, вул. Героїв Оборони, Київ, 03041, Україна

Information about the authors:

Hulak Olena Vasylivna,
Doctor of Law, Associate Professor,
Professor at the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
15, str. Heroiv Oborony, Kyiv, 03041, Ukraine

Holovii Liudmyla Vasylivna,
Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
15, str. Heroiv Oborony, Kyiv, 03041, Ukraine